

Łódzkie judaika

na starych pocztówkach

Lodz Judaica in Old Postcards

Autorzy / Authors:
Ryszard Bonisławski
Symcha Keller

Tłumaczenie / Translation:
Anna Fogiel („Alians”)

Redakcja / Editing:
Michał Koliński

Korekta / Proof-reading:
Jolanta Pol

Opracowanie graficzne / Graphic design:
Jacek Wilk

Skład / Composition:
Paweł Szewczyk

© copyright by Piątek Trzynastego, Łódź 2002

Wszelkie prawa autorskie i wydawnicze zastrzeżone. Wszelkiego rodzaju reprodukowanie, powielanie (łącznie z kserokopiowaniem), przenoszenie na inne nośniki bez pisemnej zgody Wydawcy jest traktowane jako naruszenie praw autorskich, łącznie z konsekwencjami przewidzianymi w *Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz. U. nr 24 z 23.02.1994 r., poz. 83).

ISBN 83-88742-01-9

PIĄTEK TRZYNASTEGO Wydawnictwo (Publishing House)
Michał Koliński i Michał Wiercioch
90-345 Łódź, ul. Księży Młyn 14
tel./fax (0-42) 632 78 61, tel. (0-42) 630 71 17, 0-602 34 98 02
www.ksiazkiolodzi.pl; e-mail: biuro@piatek13.com.pl

Łódź		rok: 2010 2009 2008 2007		ostatnia
Wydanie I		rzut: 12 11 10 9 8 7 6 5 4		liczba

Ilustracje wykorzystane w książce pochodzą ze zbiorów:
Pictures used in the publication are from the collections of:

- Archiwum Państwowego w Łodzi / The State Record Office of Lodz
- Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Łodzi / The Jewish Community of Lodz
- Ryszarda Bonisławskiego
- Symchy Kellera
- Janusza Kleczko
- Henryka Poselta
- Wydawcy / The Publisher

Dziękujemy za umożliwienie ich wykorzystania.

We are grateful for making it possible for us to use them.

Wprowadzenie

W opinii większości mieszkańców Łodzi, miasto to nie uległo poważniejszym zniszczeniom podczas II wojny światowej, zachowało swój układ urbanistyczny oraz większość ważnych historycznie budynków. Faktycznie zaś na zawsze znikła z pejzażu łódzkiego najstarsza część miasta (będąca wcześniej rewirem żydowskim) łącznie z większością budynków sakralnych związanych z tą społecznością.

Album „Łódzkie judaika na starych pocztówkach” próbuje przywrócić pamięć o tych miejscach, które już nie istnieją, a także przypomnieć funkcję budynków istniejących, ale obecnie anonimowych, które utraciły swoją historię. Gmina Wyznaniowa Żydowska stanowiła, tak samo jak miasto Łódź, swoisty fenomen rozwoju. Na przykład: w roku 1807 Łódź zamieszkiwało 55 Żydów na 430 mieszkańców, w 1909 roku społeczność żydowska liczyła już 88.200 osób na ogólną liczbę 393.500 mieszkańców; natomiast przed wybuchem II wojny światowej Gmina Żydowska to już około 230.000 członków, czyli blisko 40% mieszkańców miasta. Stawiało to Gminę Łódzką na drugim miejscu w Europie.

Żydzi początkowo osiedlali się w centrum starego miasta, czyli w okolicach Starego Rynku. Rejon ten przyznano społeczności żydowskiej jako „rewir” dekretem władz rosyjskich w 1827 roku.

Od tego czasu istniał zakaz osiedlania się Żydów na terenach przemysłowych – Nowego Miasta oraz osady Łódka – rozwijających się wzdłuż ulicy Piotrkowskiej. Zakaz ten z nielicznymi wyjątkami obowiązywał do 1862 roku.

W obszar rewiru żydowskiego wchodziły m.in. ulice: Stary Rynek, Wolborska, Drewnowska, Podrzeczna, Stodolniana (obecnie Zachodnia), Nad Łódką i Żydowska (obecnie Bohaterów Getta). Większość tych ulic w dniu dzisiejszym posiada inną zabudowę. Niektóre nie istnieją i tak na przykład w miejscu ulicy Nad Łódką znajduje się Park Staromiejski.

Po zlikwidowaniu owego rewiru wielu Żydów przeniosło się do Nowego Miasta, kupując tam domy i parcele – głównie w jego północnej części, np.: przy Nowym Rynku (obecnie Plac Wolności), Pomorskiej, Nowomiejskiej, Południowej (obecnie Rewolucji 1905 r.), oraz w północnej części Piotrkowskiej.

Wraz z rozwojem i bogaceniem się Łodzi i jej mieszkańców zmieniła się też pozycja Żydów oraz wynikająca z niej działalność ogólnospołeczna na rzecz miasta.

Dobrą tradycją łódzką było finansowanie przez zamożnych członków Gminy Żydowskiej różnorodnej działalności charytatywnej. Takich przykładów jest wiele. Izrael Poznański ze swoich środków wybudował Szpital Starozakonnych (obecnie szpital imienia S. Sterlinga). Herman Konstadt wspólnie z Gminą Żydowską zbudował „Szpital w Radogoszczu” (obecnie szpital imienia Biegańskiego); ponadto jako radny łódzki był jednym z inicjatorów powstania Czerwonego Krzyża oraz zainstalowania sieci gazowej w mieście. Zygmunt Jarociński wybudował pierwszą żydowską szkołę rzemiosł „Talmud Tora” przy ul. Pomorskiej 46.

Spółeczność żydowska partycypowała w kosztach budowy i remontów najważniejszych łódzkich świątyń, m.in.: kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Bazyliki Katedralnej, Cerkwi Prawosławnej.

Żydzi w Łodzi stanowili bardzo zróżnicowaną społeczność, co można zaobserwować na starych fotografiach. Widzimy na nich Żydów ortodoksyjnych, czyli chasydów, Żydów postępowych (skupiających inteligencję i przemysłowców), socjalistów, przybyszów z Litwy, Galicji oraz innych miast i miasteczek. Samo środowisko ortodoksyjne było podzielone na wiele grup.

W Łodzi istniało kilkaset prywatnych małych domów modlitwy, zwanych w języku jidysz Sztibel (izby). Modlili się w nich chasydzi – zwolennicy przywódców duchowych zwanych cadykami.

W Łodzi najpotężniejszymi ośrodkami chasydzkimi były grupy zwolenników cadyków: z Aleksandrowa, Mszczonowa, Radoszyc, Kozienic, Białej, Strykowa.

Najbardziej wpływowi byli chasydzi z Góry Kalwarii. Tylko ten odłam posiadał około 80 bożnic. Ostatni przedwojenny prezes Gminy Żydowskiej w Łodzi Lejb Mincborg, również należał do tej grupy i był nawet spokrewniony z cadykiem.

Najważniejszą postacią w religijnym życiu łódzkich Żydów był rabin Eliahu Chaim Majzel. Przez 40 lat pełnił funkcję naczelnego rabina Łodzi. Przybył on z Łomży, gdzie pełnił funkcję głównego rabina słynnej szkoły religijnej „Łomża”. Był on potomkiem największych polskich rabinów, m.in. Natana Neta Spiry z Krakowa i MAHARAMA z Lublina. O jego życiu powstało bardzo wiele opowieści, stał się postacią wręcz legendarną.

Jedna z opowieści głosi, że kiedy w Łodzi zapanowała epidemia cholery, rabin Majzel zamknął cmentarz i klucz wyrzucił do rzeki. Po czym udał się do synagogi i rzekł do stwórcy: „Musisz zatrzymać tę epidemię, ludzie muszą przestać umierać, ponieważ nie ma już w Łodzi czynnego cmentarza i zmarli nie mogą być pochowani wedle Twojego świętego prawa.” Zgodnie z tą opowieścią epidemia ustąpiła tego samego dnia.

Album „Łódzkie judaika na starych pocztówkach” ukazuje m.in. część „dawnego” miasta, które już nie istnieje. Nie istnieje „Stare Miasto” przebudowane po II wojnie światowej, nie istnieją też łódzkie piękne synagogi zniszczone przez hitlerowców w 1940 roku. Z 230.000 Żydów łódzkich wojnę przeżyło 12.000 – 20.000, a obecnie pozostało około 300 osób.

Pamięci wszystkich Żydów łódzkich, którzy nie przeżyli gehenny Getta Łódzkiego oraz obozów zagłady, pragniemy poświęcić ten album.

Symcha Keller

Introduction

In the opinion of most inhabitants of Lodz the city did not suffer much devastation in World War II. Its layout and most historically important buildings have been preserved. In reality, the oldest part of the city (which had been the „Jewish Quarter”) along with the majority of buildings related to the community disappeared from the Lodz cityscape forever.

This album, entitled „Lodz Judaica in Old Postcards”, attempts to recall the places which are no longer existing and also the function of the currently anonymous existing buildings, which lost their history. The Jewish Community was, as the city of Lodz, an extraordinary phenomenon of development. For example, in 1807 there were 55 Jews out of 430 inhabitants in Lodz. In 1909 the number of residents reached 393,500, of which the Jewish community made up 88,200. Before the outbreak of World War II the Jewish Community numbered about 230,000 members, which made up 40% of the whole population. The Lodz Community was the second most numerous in Europe.

Jews initially settled the centre of the old city, which was the region of Stary Rynek (Old Market). This region was assigned to the Jewish community as a special quarter in which Jews were allowed to settle with a decree of the Russian Authorities in 1827. Since that time there was a ban on Jews to settle in the industrial areas - Nowe Miasto (New Town) and the village of Lodka - developing along Piotrkowska Street. This prohibition, apart from few exceptions, was effective until 1862.

Within the area of the Jewish Quarter there were, among others, the following streets: Stary Rynek, Wolborska, Drewnowska, Podręczna, Stodolniana (currently Zachodnia), Nad Lodka and Zydowska (currently Bohaterow Getta). Since that time most of the streets have been developed in a different way. Some others are no longer existing, for example Staromiejski Park is located on the site of Nad Lodka Street.

When the quarter was liquidated many Jews moved to the New Town, buying houses and plots of land there - mainly in its northern part, for example: in Nowy Rynek (New Market, currently Plac Wolności), at Pomorska, Nowomiejska, Południowa (currently Rewolucji 1905) Streets and in the northern part of Piotrkowska Street.

Hand in hand with the development and enrichment of Lodz and its inhabitants, the position of the Jews changed and also their social activity to the benefit of the city.

It was a good Lodz tradition to finance various charitable projects by wealthy members of the Jewish Community. It could be exemplified by: Izrael Poznanski - who constructed Szpital Starozakonnych (the Orthodox Hospital, currently the S. Sterling Hospital) with his own funds. Herman Konstadt - along with the Jewish Community erected „Szpital w Radogoszczu” (the Hospital in Radogoszcz, currently the Bieganski Hospital); moreover, as a city councillor he was one of the initiators of setting up the Red Cross and installing a gas network in the city. Zygmunt Jarocinski - built the first Jewish Talmud Torah craft school at 46 Pomorska Street.

The Jewish community contributed to building and renovation of the most important Lodz places of worship, such as for example: the Assumption of the Virgin Mary Church, the Cathedral Church, the Orthodox Church.

The Lodz Jews were a very diverse community, which can be observed in the old photographs. We can see Orthodox Jews, or Chasidim, Reform Jews (consisting of intelligentsia and industrialists), socialists, newcomers from Lithuania, Galicia and various cities and towns. The Orthodox community itself was divided into many groups.

There were a few hundreds of small prayer houses, or Shtiebel (chambers) in Yiddish, in which Chasidim, followers of religious leaders called tzaddikim, prayed.

The most prominent Chassidic centres were the groups of the followers of the tzaddikim of Aleksandrow, Mszczonow, Radoszyce, Kozienice, Biala, Strykow.

The most influential were the Chasidim from Gora Kalwaria. Only this community owned about 80 synagogues. The last pre-war chairman of the Jewish Community of Lodz, Lejb Minberg, was a member of this group and he was even related to the tzaddik.

The most important person in the religious life of Lodz Jews was Rabbi Eliahu Chaim Majzel. He retained the position of the Chief Rabbi of Lodz for 40 years. He came from Lomza where he was the Chief Rabbi of the famous „Lomza” religious school. He was a descendant of the greatest Polish rabbis, like for example: Natan Neta Spira of Cracow and MAHARAM of Lublin. There are many stories about his life. He became a legendary person.

One of the stories says that when there was a cholera epidemic in Lodz, Rabbi Majzel closed the cemetery and threw the key into the river. Then he went to the synagogue and said to the creator: „You have to stop the epidemic, people have to stop dying because there is no open cemetery in Lodz and the dead cannot be buried in accordance with your holy law.” According to the story the epidemic came to an end the same day.

The album entitled „Lodz Judaica in Old Postcards” presents a small part of the old city which no longer exists. The Old Town rebuilt after the Second World War is no longer existing as the Lodz beautiful synagogues destroyed by the Nazis in 1940. Between 12,000 and 20,000 out of 230,000 Lodz Jews survived the war and now there are only about 300 Jews in Lodz.

We would like to dedicate this album to the memory of all the Jews who did not survive the hell of the Lodz Ghetto and the extermination camps.

Symcha Keller

Eliahu Chaim Majzel urodził się w 1821 roku w Gródku, w Guberni Mińskiej. Był potomkiem tak znakomitych rabinów, jak MACHARAM z Lublina, Natan Neta Spira z Krakowa, a prawnukiem Wielkiego Rabina Arona Szmula Kajdanowera. Przed przybyciem do Łodzi sprawował funkcję Głównego Rabina Łomży. W 1874 roku objął w Łodzi urząd Głównego Rabina. Sprawował go aż do śmierci w roku 1912. Wstawił się wielką wrażliwością na sprawy socjalne członków gminy. Prowadził intensywną działalność charytatywną. Razem z przedstawicielami Kościoła katolickiego organizował darmowe kuchnie dla biedoty obu wyznań. Próbował tworzyć miejsca pracy w celu zatrudnienia bezrobotnych. Był jednym z najwybitniejszych rabinów swojej epoki. W praktyce realizował chasydzką ideę, iż nikt nie jest godzien być rabinem, jeżeli osobiście nie odczuwa bólu każdego członka swojej gminy.

Eliahu Chaim Majzel was born in Grodek, Minsk Gubernya, in 1821. He was a descendant of such prominent rabbis as MACHARAM of Lublin, Natan Neta Spira of Cracow and the great-grandson of Great Rabbi Aron Szmul Kajdanower. Before he came to Lodz he held the position of the Chief Rabbi of Lomza. In 1874 he became the Chief Rabbi of Lodz. He retained this position until his death in 1912. He was renowned for his great sensitivity to the social problems of the community members. He was very active in the field of charity. Along with the representatives of the Catholic church he

organized soup kitchens for the poor of both religions. He took the initiative in creating jobs for the unemployed. He was one of the most prominent rabbis of his times. He realized the Chasidic idea that no one is worth being a rabbi unless he himself feels the pain of every member of his community.